

АЛЬБЕР КАМЮ

ЧУЖИЙ

ХАРКІВ
«ФОЛІО»

ЧАСТИНА ПЕРША

I

Сьогодні померла мати. Або, може, вчора, не знаю. З притулку я отримав телеграму: «Мати померла. Похорон завтра. Щиро співчуваємо». І все. Мабуть, це сталося вчора.

Притулок для старих міститься в Маренго, за вісімдесят кілометрів від Алжира. О другій годині я сяду в автобус і дістанусь туди надвечір. Отже, зможу чатувати біля небіжчиці, а повернуся завтра ввечері. Я попросив у шефа два дні відпустки, і він, звичайно, не міг мені відмовити, бо не мав ніякої не менш поважної причини. Але, здається, невдоволено скривився, тож я навіть сказав йому: «Я тут не винен». Він не відповів, і я подумав, що, напевне, не годилося казати йому цих слів. Зрештою, чого я маю виправдовуватись? Радше він сам мав висловити мені своє співчуття. Але він, безперечно, висловить його післязавтра, коли побачить мене в жалобі. А тим часом мати ще ніби й не померла. Натомість після похорону в її смерті вже не буде сумнівів і все набере більш офіційного характеру.

О другій годині я сів на автобус. Припікало сонце. Як і завжди, я пообідав у ресторані Селеста. Усі мені співчували, а Селест скорботно зітхнув: «Мати тільки одна». Коли я виходив, мене провели до дверей. Я був трохи пригнічений, бо ще мав зайти до Еманюеля й позичити чорну краватку та жалобну пов'язку. Кілька місяців тому помер його дядько.

Мені довелося бігти, щоб устигнути на автобус. Ця поквапність і сама поїздка, коли тіло трусило на вибоїнах,

смерділо бензином, а відблиски неба й шосе сліпили очі, мабуть, і стали причиною, що я одразу заснув. Я спав майже всю дорогу. Прокинувшись, побачив, що прихилився головою до офіцера, який усміхнувся мені й запитав, чи я зда- леку. «Так», — відповів я, щоб не розмовляти з ним.

До притулку від містечка два кілометри. Я пішов пішки. Я одразу хотів побачити матір. Але вартівник сказав, що слід зайти до директора. Директор мав якісь справи, і я був змушений чекати. Вартівник невпинно розповідав про щось, а потім я нарешті побачив директора, що прийняв мене у своєму кабінеті. То був сухенький стариган з орденом Почесного легіону. Він дивився на мене ясними очима і так довго тис мені руку, що я вже не знав, як вивільнитись. За- зирнув до течки і промовив:

— Мадам Мерсо поступила до нас три роки тому. Ви були її єдиною підтримкою.

Мені здалося, ніби він чимсь дорікає мені, і я взявся по- яснювати. Проте він урвав мене:

— Сину мій, вам нема чого виправдовуватись. Я читав справу вашої матері. Ви не могли забезпечити її потреб. Їй була потрібна доглядачка. А ваша платня дуже скромна. І зрештою, тут вона була щасливіша.

— Атож, пане директоре, — кивнув я.

— І знаєте, — додав він, — тут вона мала друзів, людей свого віку. Могла розмовляти з ними про цікаві їй речі, належні вже до минулої доби. А ви молоді, і їй було б нуд- но з вами.

То таки була правда. Коли ми з матір'ю жили вдвох, вона всякчас тільки мовчки поводи́ла за мною очима. Перші дні у притулку вона часто плакала. Адже вона звикла жити вдо- ма. Минуло б кілька місяців, і вона б плакала, якби її забра- ли з притулку. Знову-таки внаслідок звички. Почасті, ма- буть, саме тому протягом останнього року я майже не їздив до неї. Крім того, поїздка до матері забирала увесь недільний

день і вимагала від мене додаткових зусиль: я мав іти до автобуса, купувати квитки і їхати дві години.

Директор говорив щось і далі. Але я майже не слухав його. Згодом він проказав:

— Ви, мабуть, хочете побачити матір.

Я мовчки підвівся й пішов за ним до дверей. На сходах він пояснив:

— Ми перенесли її до моргу. Щоб не пригнічувати решту. Щоразу, коли в притулку хтось помирає, всі інші на кілька днів стають нервові й дратливі. І тоді їх тяжче обслуговувати.

Ми перетнули подвір'я, де чимало старих позбирались купками й розмовляли. Коли ми підходили до них, вони замовкали. А коли вже минали їх, позаду знову чулися розмови. Здавалося, ніби там стиха верещать папути. Підійшовши до дверей невеличкого будиночка, директор зупинився:

— Месьє Мерсо, тут я вже лишаю вас. У разі потреби я буду в своєму кабінеті. А загалом ховатимуть о десятій ранку. Ми сподівалися, що ви зможете й чатувати над покійною. І останнє: ваша мати, здається, часто казала своїм приятелькам, щоб її поховали за релігійним обрядом. Я вже подбав про це. Але я хотів, щоб ви знали.

Я подякував. Мати, хоч і не була атеїсткою, за свого життя ніколи не думала про релігію.

Я зайшов до моргу. То була дуже світла, побілена вапном кімната зі скляним дахом. У ній стояли стільці й підставки на схрещених ніжках. Посередині кімнати на двох підставках лежала труна із закритим віком. З брунатних, пофарбованих дощок стирчали напівзакручені лискучі шурупи. Коло домовини сиділа арабка-санітарка в білому халаті та яскравій хустці на голові.

Одразу за мною ввійшов вартівник. Він, певне, біг і трохи заїкався:

— Труну вже закрили, але я зараз зніму віко, щоб ви могли її бачити.

Він уже підходив до труни, як я зупинив його.

— Ви не хочете? — запитав він.

— Ні.

Вартівник збентежено зупинився, і я зніяковів, відчувши, що такого не годилося казати. Якийсь час він дивився на мене й запитав, але без докору, ніби просто цікавлячись:

— Чому?

— Не знаю, — відповів я.

Тоді, крутячи сивого вуса й не дивлячись на мене, він буркнув:

— Розумію.

Вартівник мав гарні блакитні очі й червонясту шкіру. Подав мені стільця, а сам сів трохи позаду. Санітарка підвелася й пішла до дверей.

— У неї сифіліс, — шепнув мені вартівник.

Немов не розуміючи, я глянув на санітарку й побачив у неї під очима пов'язку, що йшла навколо голови. Там, де мав бути ніс, пов'язка була пласка. Замість обличчя видніла тільки біла пов'язка.

Коли санітарка вийшла, вартівник повідомив:

— А тепер я покину вас.

Не знаю, який жест я зробив, проте він лишився, ставши десь позаду. Його присутність за моїми плечима заважала мені. Кімнату виповнювало лагідне надвечірнє світло. Під скляним дахом дзижчало двійко джмелів. Я відчув, що мене долає сон. Не обертаючись, я запитав:

— Ви давно тут?

— П'ять років, — миттю відповів він, немов чекав мого запитання, і говорив потім досить довго. Мовляв, він би дуже здивувався, якби хто сказав йому, що на старість він буде вартівником притулку в Маренго. Йому шістдесят чотири роки, він парижанин. Тут я урвав його:

— А! Так ви не тутешній?

Згодом я пригадав, що вартівник, перше ніж провести мене до директора, розповідав про матір. Казав, що її треба чимшвидше поховати, бо всюди спека, а надто в цьому закутку. Саме тоді він розповів, що жив у Парижі й добре пам'ятає його. «У Парижі небіжчика не ховають три, а то й чотири дні. А тут часу немає, інколи ще не змірився з думкою про смерть, як уже треба бігти за катафалком». І тоді дружина сказала йому: «Помовч, про таке не говорять!» Старий почервонів і вибачився. Я заспокоїв їх: «Нехай». Його розповідь, на мій погляд, була цікава й точна.

У морзі старий розповів мені, що потрапив до притулку як злидар. Він почувався ще на силі, тож і попросив, щоб йому дали місце вартівника. Я зауважив, що, зрештою, він теж пансіонер. Старий відповів, що ні. Мене вразила манера, з якою він говорив «вони», «інші», а інколи й «старі», розповідаючи про пансіонерів, дехто з яких був не старшим від нього. Але, звичайно, відмінність існувала. Він був вартівник і мав певну владу над ними.

Повернулася санітарка. Швидко впали сутінки. Невдовзі вже й ніч загусла над скляним дахом. Вартівник повернув вимикач, і мене засліпив несподіваний спалах світла. Він запросив мене до їдальні на вечерю. Але їсти мені не хотілося. Тоді запропонував принести чашку кави з молоком. Цей напій я любляв, тож кивнув головою, і за хвилину він уже повернувся з тацею. Я пив каву, і мені закортіло курити. Я завагався, не знаючи, чи можна курити коло матері. Я став міркувати: таж це не має ніякого значення. Я запропонував сигарету й вартівникові, і ми закурили.

— Знаєте, — сказав він переогодом, — сюди прийдуть друзі вашої матері й теж чатуватимуть над тілом. Це традиція. Мені треба йти за стільцями та чорною кавою.

Я спитав, чи не можна загасити одну лампу. Світло, відбиваючись від білих стін кімнати, втомлювало мене. Старий

пояснив, що це річ неможлива. Освітлення працює за принципом: усе або нічого. Далі я вже не звертав уваги на старого. Він вийшов, потім повернувся, почав розставляти стільці. На одному з них поскладав навколо кавника чашки. Потім сів навпроти, по той бік матері. У кутку, плечима до нас сиділа й санітарка. Я не бачив, що вона робить, але її руки ворушилися так, ніби вона плете. Я розімлів, кава зігріла мене, а з прочинених дверей долинали пахощі ночі та квітів. Мабуть, я задрімав на якусь мить.

Я прокинувся від шарудіння. Коли розплющив очі, білі стіни кімнати, здається, засліплювали ще дужче. Переді мною не було жодної тіні, і кожен предмет, кожен вигин та лінія поставали з болісною для ока виразністю. До моргу заходили матеріні приятелі. Їх було з десяток, і вони мовчки виринали у сліпучому світлі. Посідали, й навіть жоден стілець не рипнув. Я роздивлявся їх так, немов досі ще ніколи не бачив людей, помічав кожную деталь їхнього одягу та обличчя. Але не чув їх і майже не вірив у їхню реальність. Мало не всі жінки були у фартухах і підперезані паском, тому їхні відвислі животи випинались ще дужче. Раніше я ніколи не бачив, яке величезне черево можуть мати старі жінки. Натомість майже всі чоловіки були худі і спиралися на ціпки. Обличчя старих вразили мене тим, що я бачив не очі, а тільки тьмяне світло, яке блимало в павутинні зморшок. Посідавши, більшість старих стали дивитися на мене, важко похитуючи головами; їхні губи давно вже спожив беззубий рот, тож важко було збагнути, чи то старі вітали мене, чи то просто сіпались їхні голови. Мабуть, усе-таки вітали. Я побачив, що всі вони сидять переді мною, навколо вартівника, й похитують головами. На мить з'явилося химерне відчуття, ніби вони судитимуть мене.

Згодом одна жінка заплакала. Вона сиділа в другому ряду, інша жінка затуляла її, тож я не міг її роздивитися. Вона рюмсала, заводячи раз по раз, і, здавалося, не замовк-

не ніколи. Інші вдавали, ніби не чують того плачу. Усі були пригнічені, мовчазні та похмурі. Дивилися або на труну, або на свої ціпки, або кудись у простір, але не помічали жінки, яка плаче. Вона плакала й плакала. Я вкрай здивувався, бо не знав її. Хотілося просто не чути її. Однак я не наважувався просити, щоб вона замовкла. Вартівник нахилився до неї і щось сказав, але вона похитала головою, пробурмотіла кілька слів і з не меншою регулярністю плакала й далі. Тоді вартівник підійшов до мене й сів поряд. Після довгої паузи, не дивлячись на мене, промовив:

— Вона була дуже близька з вашою матір'ю. Каже, що то була її єдина подруга в притулку, а тепер вона геть самотня.

Ми просиділи так досить довго. Зітхання й ридання згодом чулись дедалі рідше. Жінка гучно сопіла, а зрештою замовкла. Я більше не спав, але був утомлений і боліли сідниці. Тепер панувала гнітюча тиша, яку створювали ті всі люди. Лише інколи лунав дивний звук, і я не міг зрозуміти, що це. Згодом я помітив, що дехто зі старих смоче власні щоки, творячи ці загадкові клацання. Вони так занурилися у думки, що не помічали цього. У мене навіть створилося враження, що мрець, який лежав серед них, не має для них ніякого значення. Але тепер я думаю, що то було хибне враження.

Вартівник подав каву, кожен узяв свою чашку. Далі я вже не пам'ятаю. Ніч минула. Пригадую, як одного разу я розплющив очі й побачив, що старі поосувались на стільцях і сплять, окрім одного, що, спершись підборіддям на руки, які охопили ціпок, пильно дивився на мене й ніби чекав, щоб я прокинувся. Потім я знову заснув. Спав недовго, бо сідниці боліли щораз дужче. Над скляним дахом уже розвиднялося. Невдовзі прокинувся хтось зі старих і довго кашляв. Він спльовував у велику, розліновану на квадрати хустку, і щоразу здавалося, ніби в нього всередині щось

ЗМІСТ

Метафізика абсурду й етика гуманізму. *Дмитро Наливайко* 3

ЧУЖИЙ. *Переклад Петра Таращука* 37